

Nikola Gaćeša

VAJDASÁG NEMZETEINEK ÉS NEMZETISÉGEINEK
KIVÁNDORLÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
IDŐSZAKBAN

Vajdaság két világháború közötti gazdasági-szociális fejlődésének kutatása társadalomtudományunk viszonylag mellőzött és elhanyagolt területe. Ez a tény megnehezíti, olykor pedig szinte lehetetlenné teszi olyan fontos jelenségek értékelését, szociológiai feltérképezését, mint a kivándorlás jelensége, amely a közelmúlt történelmében nagy méreteket öltött.

Vajdaság az első világháború végéig az Osztrák—Magyar Monarchia területéhez tartozott, nyilvánvaló tehát, hogy a Jugoszláv állam létrejöttével, 1918-ban az itt élő népek és nemzetiségek olyan új és a korábbitól eltérő gazdasági és politikai feltételek közé kerültek, amelyek más tényezőkkel együtt hozzájárultak egy nagyméretű kivándorlási folyamat elindításához. Azt sem téveszthetjük szem elől, hogy Vajdaság a századokra visszanyúló történelem tényezőinek közrejátszása révén az akkori jugoszláv állam etnikailag legvegyesebb területét alkotta, és ezt a tulajdonságát a mai napig megtartotta. Vajdaság etnikai térképén a két világháború között is megtaláltuk a szerbeket, horvátokat, magyarokat, románokat, szlovákokat és ruszinokat, akik a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban formális jogi egyenlőséget élveztek, mert a Saint Germain-i békeszerződés, amelyet 1919. szeptember 10-én írtak alá a délszláv állam és a szövetséges hatalmak képviselői, nemzetiségi-jogi egyenlőséget szavatolt számukra. „A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság állampolgárai a törvény előtt egyenlők lesznek, ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezik, tekintet nélkül faji, nyelvi és vallási hovatartozásukra.” Ugyanakkor a királyság kötelezettséget vállalt, hogy törvényei, törvényes rendelkezései és hivatalos intézkedései nem lesznek ellentétben a nemzetiségek védelméről szóló szerződéssel, amely 1922-ben törvényerőre emelkedett és ezzel a nemzetközi-jogi tényezők tulajdonképpen kizárták a nemzetiségekről szóló esetleges megkülönböztető jellegű törvényes rendelkezések meghozatalának lehetőségét. A békeszerződés említett pontja Vajdaságra nézve sajátos jelentőséggel bír.¹

A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság a gyakorlatban azonban kiját-szotta a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségét. Más szóval, tagadhatatlan és szembeötlő volt a különbség a pozitív értékű törvényes rendelkezések és a nemzetiségek (magyar, német és román), tehát a nem szláv eredetű nemzeti közösségek tényleges helyzete között.

Az említett nemzetiségek hátrányos helyzete nemcsak politikai, hanem gazdasági téren is megnyilvánult, különösen pedig az agrártulajdoni viszonyokban, ami véleményünk szerint a két világháború között döntően befolyásolta a magyarok, németek és románok kivándorlását Vajdaságból. Természetesen a kivándorlás jelensége nem került el a szláv etnikai közösségek tagjait sem, bár közülük kevesebben szánták rá magukat erre a lépésre.

A fentiek tanúsága szerint a kivándorlás okát elsősorban a kedvezőtlen gazdasági feltételekben és viszonyokban kell keresnünk. Sajnos, a gazdasági helyzetre vonatkozó adataink hiányosak. Csupán 1919-ből maradt ránk a földtulajdon szerkezetét vázoló teljes adat, de ez is csak Bácskát térképezi fel. A dokumentum azonban annyira szemléltető, hogy a kivándorlás kérdésének tárgyalásában feltétlen helyet kell biztosítanunk számára.

A Bácska lakosságának szerkezete szerint megoszló földtulajdoni adatokat az újvidéki Népigazgatási Hivatal gazdasági kirendeltsége gyűjtötte össze 1919-ben, tehát közvetlenül a háború befejezése után,² de csak egy évtizeddel később rendszerezte és adta ki S. Šećerov. Az adatok annak ellenére is szemléltetőek, hogy nem tartalmazzák a 10 és 200 kataszteri hold közötti területtel rendelkező tulajdonosok kategóriáját.

Az említett forrás szerint 1919-ben 57 631 földnélküli parasztot tartanak nyilván. Számuk járások szerint a következőképp oszlik meg:

1. újvidéki járás	6 995
2. zentai járás	6 450
3. zombori járás	5 750
4. topolyai járás	5 548
5. óbecsei járás	4 963
6. külai járás	4 574
7. apatini járás	3 153
8. palánkai járás	3 147
9. zsablyai járás	3 024
10. hódcsági járás	3 134
11. titeli járás	2 919
12. szabadkai járás	7 972

ÖSSZESEN

57 631³

Nagy a különbség az egyes járásokban nyilvántartott földnélküliek száma között. Legtöbb földnélküli parasztot Szabadkán jegyezték, legkevesebbet pedig a titeli járásban. Jóval több tehát a földnélküli azokban a községekben, amelyeket zömmel magyarok laknak.

A földnélküliek nemzetiség szerinti megoszlását az alábbi táblázat példázza:

magyar nemzetiségű földnélküli	23 869 (41,41%)
szerb nemzetiségű földnélküli	13 071 (22,68%)
német nemzetiségű földnélküli	10 475 (18,18%)
horvát nemzetiségű földnélküli	5 628 (9,77%)
szlovák nemzetiségű földnélküli	3 153 (5,47%)
orosz és ruszin nemzetiségű földnélküli	1 373 (2,38%)
zsidó nemzetiségű földnélküli	16 (0,02%)
egyéb nemzetiségű földnélküli	53 (0,06%)
ÖSSZESEN	57 631 (100%)

Ezek szerint 1919-ben Bácskában a magyarok körében találjuk a legtöbb földnélkülit. Hasonlítsuk most össze a földnélküli parasztok számát a Vajdaságban élő népek és nemzetiségek számával. A korabeli adatok összevetésével a következő arányt kapjuk:⁴

Népek és nemzetiségek	a lakosság létszáma	földnélküliek száma	százalék-arány
magyarok	260 988	23 863	9,14
szerbek/horvátok	246 598	18 699	7,58
németek	173 796	10 475	6,02
szlovákok	30 993	3 153	10,17

A nemzeti közösség létszámához viszonyítva Vajdaságban tehát a szlovákok között volt a legnagyobb arányú a földnélküliség, őket követte a magyar ajkú lakosság, majd a szerbek, horvátok és végezetül a németek következtek.

A földnélküliek súlyos szociális helyzetéről tanúskodik az is, hogy 27 870 földnélkülinek nem volt tulajdon háza, a 45 753 legszegényebbek pedig egyetlen jóságja sem.

Érdekes megvizsgálni a földbirtokok nagyságát szemléltető adatokat is. A 10 kataszteri holdig terjedő birtokok között is legszamosabbak a törpebirtokosok, akik félig-meddig az agrárproletárok közé sorolhatók. Íme az adatok:

A földbirtok nagysága		a birtokosok száma	százalékarányuk
0-tól	1 k. holdig	8 453	29,87%
1-től	2 k. "	5 604	19,13%
2-től	3 k. "	3 783	13,37%
3-tól	4 k. "	2 551	9,02%
4-től	5 k. "	2 287	8,08%
5-től	6 k. "	1 678	5,93%
6-tól	7 k. "	1 374	4,86%
7-től	8 k. "	1 227	4,34%
8-től	9 k. "	855	3,02%
9-től	10 k. holdig	485	1,71%
ÖSSZESEN		28 297	100,00%

A 10 kataszteri holdat vagy az ennél kisebb területet birtokló földművesek között legszámosabbak a magyarok voltak, míg a német és szerb kisbirtokos parasztok száma között nincs lényeges különbség. Ebben a kategóriában a kisbirtokos magyar parasztok aránya azonban nem olyan kifejezett, mint a földnélküliek kategóriájában. Sajnáljuk, hogy teljesebb adatok nem állnak rendelkezésünkre. Érdeemes lenne megállapítani, milyen nemzetiségűek köréből került ki a legtöbb törpebirtokos, aki 5 holdon vagy ennél kisebb parcellán gazdálkodott. Ezek képezték az elszegényedett, félig proletársorba taszított parasztságnak azt a rétegét, amely csak földtulajdonának növelésétől remélhette gazdasági helyzetének javulását, és ha ezt nem tehette, akkor a kivándorlásban kereshetett kiutat.⁵

Sajnos, nem maradtak fenn korabeli adatok Bánát agrártulajdoni szerkezetéről, amelyeket ugyancsak az újvidéki Népigazgatási Hivatal jegyzett fel 1919-ben. T. Iskruljevnak és T. Risticének a témával kapcsolatos adatai viszont nem megbízhatóak, mert gyakran taláломra adták őket.⁶

Jogosan feltételezhető, hogy Bánát lakosságának agrártulajdoni viszonyai nem sokban különböztek attól, amit Bácskában tapasztalhatunk.

Szerémségben a földtulajdon és a lakosság szerkezete közötti arány a bácskai és bánátival ellentétben bizonyára másképpen alakult. Szerémség ugyanis 1918-ig nem az Osztrák—Magyar Monarchiához, hanem a Háromegegy Királyság területéhez tartozott, mások voltak tehát a történelmi fejlődés feltételei is. A rendelkezésünkre álló adatok azonban itt is arra utalnak, hogy Szerémségben is legnépesebbek a földnélküliek és szegényparasztok voltak. Erre a következtetésre az 1919. évi birtokösszeírás adataiból juthatnak, amelyet az agrárreformügyi minisztérium rendeletére végeztek el a szerémségi községek közigazgatási szervei. Az

összeírás alkalmával a lakosságot öt kategóriába osztották. Az első kategóriába a földnélküliek tartoztak; a másodikba „azok a törpebirtokos parasztok, akiknek volt ugyan földje, de nem annyi, amennyit családjukkal meg tudtak volna művelni; a harmadik kategóriát azok a földtulajdonosok alkották, akiknek annyi földje volt, hogy annak művelését a családdal elvégezhatték; a negyedik kategóriába tartozóknak annyi föld volt tulajdonukban, hogy csak részben végezte művelését a család, részben pedig cselédekkel, földmunkásokkal, bér munkásokkal műveltették; és végezetül az ötödik kategóriába tartozó birtokosok egyáltalán nem foglalkoztak földműveléssel, hanem minden munkát másokkal végeztették el.”⁷

Ma már lehetetlen megállapítani, elvégezte-e annak idején minden szerémségi község a birtokösszeírást, pontosabban, nem tudni, hogy a minisztériumi rendeletnek megfelelően végezte-e el, mert teljességében csak öt község: Antin Bečmen, Orolik, Sremske Laze és Cerić adatait őrizte meg a letűnt idő, és részben két község, Krnješevci, valamint Privina Glava faluk adatait. Az említett helységekben összesen 1114 családot számoltak meg. Közülük 911 család (81,77%) az első két kategóriába tartozott, ami egyértelműen arra a következtetésre utal, hogy Szerémségben is a szegényparasztság alkotta a földművesek legnépesebb rétegét. Természetesen csak abban az esetben — és ez véleményem szerint reális —, ha a többi szerémségi helységben is hasonló volt a mezőgazdasági lakosság szerkezeti összetétele. Az első két kategóriába tartozók, valamint a három következő kategóriába tartozó birtokosok tulajdonába tartozó földterület közötti arányt az alábbi adatokkal szemléltetjük. Az említett falvak határában 7976 kataszteri hold megművelt föld volt. Ebből az első két kategóriába tartozó lakosság birtokában — a számbeli fölény ellenére is — mindössze 3861 kh volt (a megművelés alá eső föld 46,15 százaléka).⁸ Ez az adat képletesen beszél a szegényparasztság nehéz gazdasági és szociális körülményeiről.

A szegényparaszток nemzetiségi összetételét tekintve bizonyos, hogy a megnevezett szerémségi településeken a legtöbb szegény a szerbek és horvátok sorából került ki, de természetesen volt közöttük német, magyar, szlovák és ruszin nemzetiségű is.

Sajnálatos körülmény, hogy H. Haller német szerző a szerémségi németekről szóló monográfiájában nem közöl adatokat a német nemzetiség földbirtokainak nagyságáról és számáról.⁹

Hasonlóképpen mind a mai napig nem bukkantunk használható adatokra a szerémségi magyar lakosság birtokszerkezetére vonatkozóan, bár a szerémségi magyarok, számukat tekintve, a második helyen voltak a nemzetiségek sorában.

A szerémségi szlovákok agrártulajdoni helyzetére egy 1930-tól származó Stara Pazova-i adat alapján következtethetünk.

Föld nélkül	284 család	20,22%
0-tól 2 kat. hold	399 család	28,45%
2-től 5 kat. hold	391 család	27,85%
5-től 10 kat. hold	199 család	14,17%
10-től 20 kat. hold	99 család	7,05%
20-tól 30 kat. hold	22 család	1,57%
30-tól 50 kat. hold	7 család	0,48%
50-től 60 kat. hold	2 család	0,14%
60 Kh-nál több	1 család	0,07%
ÖSSZESEN	1404 család	100%

Stara Pazován tehát a földnélküliek és szegényparasztok alkották a földműveslakosság felét.¹⁰

Adatok hiányában semmi bizonyosat sem mondhatunk a szerémségben élő ruszinok helyzetéről, habár tudjuk, hogy a šidi járás Bačinci, Berkasova és Šid helyiségeiben, valamint a vukovari járás Mikluševci és Petrovci nevű helyiségeiben igen népes volt a ruszin etnikai csoport. Említsünk meg annyit, hogy Privina Glava faluban 26 ruszin és 55 szerb család tulajdonában egyáltalán nem volt föld, a második kategóriába pedig 65 ruszin és 55 szerb család tartozott.

Tekintettel arra a tényre, hogy Vajdaság agrártulajdoni szerkezetében a nagybirtokok jelentős helyet foglaltak el, melyeknek felosztását az agrárreform előkészítési rendeletei törvényesítették, kedvezőek voltak a feltételek ahhoz is, hogy a földnélküliek és a törpebirtokosok a reform által hozzájussanak a megélhetéshez szükséges földterülethez.¹¹ Erre azonban sohasem került sor. Az agrárreformot az akkori államhatalom elsősorban a szocialista forradalom veszélyének elkerülése végett fogantatosította, következésképp nem hajtotta töretlenül végre és eredményei felemásak voltak. A szegény földnélküliek reménye, hogy a reform révén földhöz jutnak, csak részben vált valóra. Ezt úgy kell érteni, hogy a szerb, horvát, szlovák és ruszin lakosság elvárásai, ha nem is teljesen, legalább részben teljesültek, míg a magyar és német nemzetiséget gyakorlatilag kizárták a földosztásból, amikor a nagybirtokokból kihalított földet osztották. Ez utóbbi tény pedig közvetlenül befolyásolhatta a kivándorlás folyamatát sok vajdasági faluban.

Az agrárreform és a kivándorlás jelensége közötti kapcsolat vizsgálatokor elsősorban azt elemezzük részletesebben, milyen volt a nem szláv nemzetiségek helyzete a földreformban.

Nem vitás, hogy valamennyi nemzetiség közül a legsúlyosabb helyzetben a magyarok voltak, mert közöttük volt a legtöbb földnélküli és elszegényedett paraszt. A földreformban érdekelt magyarokat és németeket, fel sem vették a földigénylők jegyzékére mindaddig, amíg le nem telt az opció határideje, vagyis 1922. január 26-ig. Ezekután természe-

tes, hogy nem járt sikerrel a bácskai Lok falu 150 földnélküli szegény-parasztjának próbálkozása sem, hogy a reform révén valamiképpen földhöz jusson — hiába kérték a földreformügyi minisztériumot: adja nekik a falu határában lévő réti földet, ha nem is ingyen, hát hozzáférhető áron bérbé.¹²

1921 októberének derekán a nagybecskereki (mai Zrenjanin) megyei mezőgazdasági hivatalba átirat érkezett a földreformügyi minisztériumból, mert — mint az átiratban állt —, a megyében a földreform csak a délszláv nemzetiségűeket érintette, ezért a magyar lakosság küldöttsége felkereste a minisztériumot, hogy meghatározott feltételek mellett kaphatnak-e a magyarok is földet? A miniszter válasza igenlő volt, mondván: a reform kiírásakor tévesen tüntették fel, hogy csak délszlávok kaphatnak földet.

Ezt követően hamarosan újabb, zömmel magyarokból álló küldöttség kereste fel a reformügyi minisztert, Felső-Bánát 16 településéről, amelyeknek lakói a volt nagybirtokosoknál szolgáltak. Kérték a minisztert, hogy a földosztáskor rájuk is gondoljanak a helyi szervek, ők is kapjanak valamit a nagybirtokosok földjéből. A miniszter elhárította a határozott választ annak ürügyén, hogy a békeszerződés értelmében a bácskai, bánáti és baranyai magyar lakosság akkoriban még nem számított államhű elemnek és azzal nyugtatta meg a küldöttséget, hogy a kérdést a minisztertanács elé terjeszti. A minisztertanács pedig megállapította, hogy 1922. január 26. után — amint letelik az opció határideje —, nem lesz akadálya annak, hogy az itteni magyar és német lakosság is éljen a földreform lehetőségeivel és kedvezményével.

De a minisztertanács határozatának inkább csak deklaratív jellege volt. A megyei szerveket inkább erkölcsi, mint jogi felelősségre kötelezte, ezért az sem meglepő, hogy nem hajtották végre.

Ilyen körülmények között a magyar földigénylőket, még azokban a községekben sem vették jegyzékbe, ahol a nagybirtok kisajátítása után lett volna elegendő föld az osztáshoz. Sőt, ezzel egyidőben a földosztással megbízott hivatalok számos vajdasági községtől, amelyet kizárólag vagy zömmel magyarok, németek vagy románok laktak, elvették a földet és a környékbeli szerb földigénylőket, valamint az önkéntes frontharcosok között osztották szét. A fenti jelenségnek egyik szemléltető példáját Debelyacsán jegyezték fel. 1926-ban reformügyi szervek határozatot hoztak a falu tulajdonát képező legelőket kisajátításáról. A kisajátítás miatt a helybeli lakosok, kizárólag magyarok, kénytelenek voltak potom áron túladni állatállományukon. A kisajátított földet a hatóságok szerbeknek juttatták, összesen 669 kataszteri holdat, és így a magyar lakta település mellett egy szerb helység is alapult, ami egyébként összhangban volt Vajdaság szlávósítási politikájával.¹³

Nyilvánvaló, hogy a debelyacsai reformügyi adminisztráció ilyen politikája — és ez nem volt egyedülálló eset Vajdaságban — gazdasági

szempontból, hogy nemzeti-politikai szövödményeit ne is említsük, a vajdasági magyarok ellen irányult.

A földreform átmeneti állapotának befejezésével¹⁴ és a földreform likvidációjáról szóló törvény 1931. évi meghozatalával sem változott érdemlegesen a magyarok helyzete, amit az ürményházi nincstelen magyarok sikertelen földszerzési és elköltözési kísérletével szemléltethetünk.

Százötven ürményházi lakos 1932. június 23-án kérvénnyel fordult a Duna menti báni hivatalhoz, amelyben az alábbiakat foglalták össze: „Mi, a Jugoszláv Királyi Állam alulírott lakosai, alázatos kérelemmel fordulunk a nemes lelkű tekintetes Bán Öméltóságához és bátorkodunk kérni a következőket:

Mivelhogy szegények vagyunk és nincs semmi keresetünk, családunkkal szörnyűséges állapotok közepette nélkülözünk, olyannyira, hogy helyzetünk napról napra súlyosbodik. Helyzetünk rosszabbodása készített valamennyiünket arra, hogy nemes lelkű Bán Urunkhoz kérelemmel forduljunk, és amennyiben kérésünket Tekintetes Bán Úr sem találja méltánytalannak, úgy nekünk letelepedés céljából több éves lefizetésre szíveskedjék földet adni. Lehetségesnek véljük letelepedni a Duna és a Temes folyók mentén, Csenta, Opova és Pancsova között, minekelőtte befejeződnek a gátépítési munkák. Annak reményében, hogy Tekintetes Uraságod nemeslelkűsége könyörülettel lesz irányunkban és részvétellel nehéz helyzetünkre, segítségét tőlünk nem tagadja meg, előre is alázatosan köszönjük jótéteményét és maradunk a Jugoszláv Királyság sírig hű, törvénytisztelő alázatos polgárai. Minden szükségben, és minden időben készen állunk a királyért és a hazáért életünket is áldozni.”

Az ürményházi magyarok alattvalói hűséggel írt kérvénye azonban el sem jutott a bánhoz, mert a Duna Menti Bánság báni hivatalának mezőgazdasági osztálya visszatartotta és 1932. június 30-án a verseci járási előljárásság mezőgazdasági osztályához juttatta el, azzal a határozott megjegyzéssel, hogy a kérvényt fektesse el az illetékes helyszínelő bizottság megalakításáig, amely majd hivatali hatásköréből adódóan eljár az ügy rendezésében.

A kérvényben foglaltak rendezése valóban váratott magára a helyszínelő bizottságok megalakításáig és 1934. január 9-én a következőket írták hátlapjára: „Tudomásul véve — a/a az ürményházi dossziében.”

Ezek után nem csoda, hogy az ürményházi magyarok meg sem kísérelték az államkincstár 29 kataszteri hold földjét megkapni, amelyet 1935. január 25-én a Velika Greda-i (györgyházi) pravoszláv egyház-közösség kapott meg ajándékkul.

Az 1931 és 1941 közötti időszakban, tehát a földreform likvidációjáról szóló törvény hatálya idején — amennyire ez ma előttünk ismeretes — az ürményháziak említett próbálkozása volt a vajdasági magyarok egyetlen kísérlete, amely arra irányult, hogy a magyarság is részese

legyen a földreformnak. Úgy tűnik, az elszegényedett földnélküli magyarok minden arra vonatkozó illúziója szertefoszlott, hogy a földreform befejező szakaszába valamiképpen is hozzájuthatnak az óhajtott földhöz. Erről győzte meg őket egyebek között a reformügyi adminisztráció gyakorlata is.

Igaz, hogy nincsenek birtokunkban a vajdasági német lakosság földtulajdoni viszonyaira vonatkozó pontos adatok (kivéve a bácskai németek agrártulajdoni helyzetét összefoglaló 1919. évi adatokat), mégis bizonyos, hogy a német ajkú lakosság körében is a parasztság képezte a legnépesebb társadalmi réteget, ezért érthető, hogy a német lakosság és parasztság státusa sem maradhatott érintetlen a reform végrehajtása során.

Arra is van példa, hogy a németek összetűzésbe kerültek az önkéntes frontharcosokkal és a helybeli szervekkel olyan földterületek miatt, amelyre mindkét fél igényt tartott. Az egyik ilyen vitás kérdés a lázárföldi és martinicei (bánáti) németek, valamint az önkéntesek és helybeli szerbek között 1919-től egészen 1924-ig elhúzódott, mert mindkét fél jogot formált az altruista bank földjére. A helyzet csak 1924 végén rendeződött, akkor is a németek kárára. A becskereki kerületi bíróságon nem érvényesíthették tulajdonjogukat a korábban (1918-ban) vásárolt földekre, sőt kártérítést sem kaptak az altruista bank birtokát képező földjeikért. Ezeket a reformügyi adminisztráció az önkénteseknek és a helybeli szerb földigénylőknek adta.¹⁵

Némely német községek Bánátban azzal próbálkoztak, hogy maguk végzik el a földreformot a birtokukban levő földeken és ezzel elégitik ki az elszegényedett német parasztság igényeit. Próbálkozásaik rendre ellentétbe kerültek a reformügyi adminisztráció kolonizációs politikájával és szinte törvényszerűen sikertelenül végződtek. Ékes példája ennek az almási (jabukai) németek sikertelen próbálkozása a pancsovai járásban, hogy saját szegényeik között osszanak szét 3200 kataszteri hold földet. A glogoni németek hasonló próbálkozása ugyancsak kudarcot vallott. A glogoniak 1930-ban, a szegény németek között szétosztottak 780 kataszteri hold réti földet, amely a község tulajdonát képezte. De a Duna Menti Bánság báni hivatala 1933. szeptember 11-én expropriálta ezt a földet azzal az indokkal, hogy az a föld az újonnan épített gát térségében terül el. A glogoni község ugyan panaszt nyújtott be a mezőgazdasági minisztériumhoz, de Lj. Tomašić miniszter a panaszt nem vette figyelembe és 1933. október 19-én elutasító választ adott.

Vajdaság betelepítésével és a német települések közelében elterülő nagybirtokok felosztásával néha teljesen figyelmen kívül hagyták az elszegényedett német parasztság érdekeit, mert többé nem vehették bérbe a nagybirtokokat, ami a földreform végrehajtása előtt tulajdonképpen sokuk számára az egyetlen megélhetési lehetőséget jelentette. Ilyen volt a németszernyei és csőszteleki (česteregi) németek esete is a Cekonjić-birtok felosztásakor és telepésekkel való betelepítések, ami miatt egyes

német írók joggal mutattak rá a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság telepítési politikájának egyoldalúságára, és arra, hogy a királyság államhatalmi szervei kizárólag nacionalista-politikai érdekektől vezérelve végzték a földreformot, mellőzve a vajdasági őslakosság gazdasági-szociális érdekeit.¹⁶

A fentiek következtében a szegénysorba jutó német parasztság tömeges kivándorlásra kényszerült. S. Šećerov közlése szerint csupán 1925-ben 4930 német vándorolt ki, többnyire a tengerentúli országokba.

Bánátban, különösen az első világháborút követően igen erős volt a földigénylő szerbek, közöttük is a helybeli önkéntesek nyomása és követelése, hogy mielőbb és minél több nagybirtokot osszanak fel. Az előállt helyzetben a bánáti reformügyi adminisztráció gyakran hozott kisajátítási végzést román parasztok kárára is, akiknek tulajdonában nem volt több 10—15 holdnál, tehát nem is tartoztak a nagybirtokosok közé. A román kisparasztnak földjének kisajátítása nyilván megtorlás volt a Romániában élő szerb nagybirtokosok földjének expropriálásáért. A becskerekai megyei mezőgazdasági hivatal 1920/21-ben 140 mokrini kisbirtokos román paraszttól vett el 583 hold földet, annak ellenére, hogy ilyen cselekedetre a Jugoszláv Királyság egyetlen pozitív törvénye sem hatalmazta fel a földreform illetékeseit.¹⁷

A témát tovább részletezve szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy az örökségüktől megfosztott romániai szerb nagybirtokosok miatt fogantatott megtorló intézkedéseket a reformügyi adminisztráció nem is irányíthatta mások, csak a Vajdaságban élő román kis- és középbirtokos román parasztnak ellen, hisz Vajdaságban a román nemzetiségűek tulajdonában alig volt nagybirtok. Pontosabban Vajdaság területén csak három román nemzetiségű földbirtokosnak volt nagyobb földtulajdona, de ezeket már 1919-ben a kisajátítandó területekhez sorolták és felosztották a földigénylők között. A földreform befejező szakaszában gyakran vették el a földet a románok lakta községektől és ugyanazt az önkénteseknek, a telepéseknek és azok faluközösségének adományozták. Az expropriálásnak az előbbihez hasonló, túlnyomóan a nacionalista-politikai érdekektől vezérelt példáját érvényesítették a révújfalvai (Banatsko Novo Selo-i) községben is, amelyet akkor zömmel románok laktak. 1929-től 1934-ig a révújfalvaiak tulajdonát képező földekből 1500 kataszteri holdat hasítottak ki, a község tulajdonában pedig mindössze 875 holdat hagytak meg, de ebből is 342 hold legelő volt, a többi pedig országút és egyéb út hozzá tartozó sávterülettel. A meghagyott legelők silányak voltak, nagyrészüket sár és tócsa uralta. A révújfalvai községnek 1569, többnyire mezőgazdasággal foglalkozó háztartása volt. A községi legelők kisajátítása után hirtelen hanyatlani kezdett az állattenyésztés, ami szükségszerűen a révújfalvaiak gazdasági helyzetének romlását eredményezte. Az 1934-ből származó adatok szerint a falu lakossága a bankoknak és különféle magánszemélyeknek hozzávetőlegesen 5 millió dinárral tartozott, és ennél valamivel többet tett ki a helybeliek

adóhátraléka. Szembetalálva magát a nehézségekkel a révújfalvai község az állami mezőgazdasági minisztériumtól azt követelte, hogy juttassa vissza az elvett földeket vagy részesítse megfelelő kártérítésben a községet, de próbálkozásuk nem járt sikerrel. Nem is járhatott, hisz abban az időben Révújfalva határában 194 földigénylőt, többnyire önkéntes frontharcost telepítettek le.¹⁸

A fentiekkel azonos vagy hasonló módon hajtotta tehát végre a bánati telepítés- és reformügyi adminisztráció a földosztás feladatát a két világháború között, miközben a szlávosság érdekeit követve megfeledezett a románok alapvető gazdasági érdekeiről és arról, hogy az akkori Jugoszláviát és Romániát a kisantanti szövetségben már több éves baráti kapcsolat fűzte egymáshoz. Kétséget kizáró tényként könyvelhetjük el, hogy 1918 és 1927 között ezzel magyarázható a Duna menti román lakosság tömeges kivándorlása, ugyanis 1927-ben a 2932 tengerentúltra vándorló között 367 román volt, vagyis az össz kivándoroltak 12,52 százaléka, míg ugyanabban az időben mindössze 199 szerb nemzetiségű hagyta el Vajdaságot (6,79%).

A magyaroktól, németektől és románoktól eltérően, akik a földosztáskor nem juthattak földhöz, ami úgy-ahogy lendített volna gazdasági helyzetükön, a ruszin és szlovák nemzetiségűek a szerbekhez és horvátokhoz hasonló vagy azonos módon és körülmények között kaptak földet a reform végrehajtásakor. De ez sem változtatta meg jelentősebben a szlovákok és ruszinok, szerbek és horvátok földtulajdoni viszonyait, mert a segélyezettek Bácskában átlag 2 hold 932 kvadrát, Bánátban 1 hold 1490 kvadrát, Szerémségben pedig 1 kataszteri hold 1360 kvadrát földet kaptak.¹⁹

Ezek után nyilvánvaló, hogy a földreform Vajdaságban nem változtatta meg lényegesebben a földtulajdoni viszonyokat, a birtokszerkezetet és így az agrárkérdés továbbra is megoldatlan maradt. Ilyen körülmények között a falusi földnélküliek és a szegényparasztkok úgy biztosíthatták csak egzisztenciájukat, ha a városokba, gyárközpontokba költöztek és ott esetleg állást, munkát kaptak az iparban vagy európai és tengerentúli országokba vándoroltak. Az első világháborút követő években az általános gazdasági fellendülés reális feltételeket teremtett a vajdasági falvakban jelentkező munkaerő-felesleg egy részének abszorbálásához. A gazdasági fellendülés azonban rövid lélegzetű volt, amit hamarosan a gazdasági pangás követett, a vajdasági ipar beilleszkedése az újonnan létesült ország gazdasági rendszerébe, és ez több tekintetben is hosszadalmas és keserves folyamat volt. Ennek a társadalmi és gazdasági fejlődésnek természetes velejárója volt a Vajdaságból való elvándorlás, amely a két világháború között ezen a vidéken nagyobb méreteket öltött, mint a délszláv állam többi részén.

Az emigrációs folyamat azonnal a háború befejezése után kezdetét vette, de méreteiről az 1925-ből származó általános jellegű adatokon kívül, sajnos, nem maradtak ránk pontosabb és részletesebb adatok.

A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság szociálpolitikai minisztériumának adatai szerint Vajdaságból 1921-ben 2270 személy emigrált, 1922-ben 1118 személy, 1923-ben 3970, 1924-ben 8048 és 1925-ben 3050 személy távozott külföldre. Amennyiben a fentebbi adatokat összevetjük az össz kivándoroltak számával (1921-ben az országot 12 965, 1922-ben 6086, 1923-ban 9370, 1924-ben 17 238 és 1925-ben 15 005 kivándorló hagyta el) érdekes következtetésre juthatunk. Vizsgálatunk első évében, tehát 1921-ben a vajdaságiak az össz kivándoroltaknak 17,50 százalékát alkották, 1922-ben 18,37 százalékát, 1923-ban 42,36 százalékát, 1924-ben 46,68 százalékát, 1925-ben pedig a 20,32 százalékát.

A szociálpolitikai minisztérium kivándorlásügyi hivatalának adatai szerint 1925-ben a vajdasági kivándoroltak nemzetiségi aránya a következőképpen oszlott meg:

Szerbek, horvátok és szlovénok	318
Egyéb szlávok (bizonyára szlovákok és ruszinok — N. G.)	67
Németek	1554
Magyarok	1043
Románok	68
ÖSSZESEN	3050

A vajdasági kivándoroltak nagy többségét tehát a németek és magyarok képezték; a németek az össz kivándorolt 50,95 százalékát, a magyarok pedig a 34,19 százalékát alkották. A szerbek, horvátok és szlovénok részaránya ebben az esetben elenyésző, alig 10,42 százalék, a románoké pedig még jelentéktelenebb, mindössze 2,22 százalék.

A vajdasági kivándoroltak szakképzettségi szerkezetét az alábbi táblázaton figyelhetjük meg. Az adatok 1925-ből származnak.

	Férfiak	Nők	Összesen
Szakképzett munkások	109	26	135
Szakképzetlen munkások	831	190	321
Földművesek	831	665	1496
Szabad foglalkozásúak	4	15	19
Nem dolgozó családtagok	565	514	1079
ÖSSZESEN:	1640	1410	3050

A kivándorlók foglalkozás szerinti megoszlását szemléltető adatok mindenképpen figyelmet érdemelnek, mert egyértelműen a kivándorlás

falusi, azaz paraszti jellegére utalnak. 1925-ben a vajdasági kivándorlók 49,04 százaléka földműves volt (egészen bizonyos, hogy földnélküliekről és szegényparasztokról van szó) ugyanakkor a kivándorló szakképzett és szakképzetlen munkások aránya csak 14,95 százalék. Nem tudjuk pontosan, hogy kikre vonatkozik a szabad foglalkozásúak elnevezés, elenyésző számukra való tekintettel azonban feltételezhető, hogy értelmiségiek voltak. A nem dolgozó családtagok gyűjtőfogalom alatt jelölt idős személyek, feleségek és gyermekek számából ugyanakkor arra is következtethetünk, hogy a vajdasági kivándorlók szinte rendszeresen családotul keltek útra, hiszen a nem dolgozó családtagok száma 35,37 százalékát képezi a kivándorlóknak.

A kivándorlók életkoráról az alábbi, 1925-ből származó adatokból értesülünk:

	Férfiak	Nők	Összesen
18 évnél fiatalabbak	655	578	1233
18 és 30 év közöttiek	418	378	796
31 és 50 év közöttiek	481	359	840
50 éven felüliek	86	95	181
ÖSSZESEN:	1650	1410	3050

A kivándorlók legszámosabb csoportját a 18 évnél fiatalabbak képezték, az 50 évnél idősebbek számaránya viszont a legalacsonyabb. A 18 és 30, valamint 31 és 50 közötti életkorúak csoportja ugyancsak népes; ők alkotják az össz kivándorlók 53,63 százalékát, márpedig tudvalevő, hogy ez a korosztály a legaktívabb. Vajdaságból való távozásuk, amely a jelek szerint évről évre ismétlődött a húszas években, negatív demográfiai jelenségnek mondható.

Szociális szempontból vizsgálva a kivándorlókat, 1925-ben olyan családok távoztak tömegesen, amelyek semmilyen vagyonnal nem rendelkeztek (összesen 1502 család). Jellegzetes, hogy 348 kivándorló vajdasági család emigrálása után is megtartotta vagyonát, 121 család pedig a kivándorlást megelőzően eladta. Az adatokból nem tűnik ki pontosan, hogy milyen vagyonról van szó, de feltehetően a parasztbirtokról (földről és házról). A felsorolt adatok fényében a szociálisügyi minisztérium emigrációs osztályának igaza volt, amikor úgy ítélte meg, hogy 1925-ben Vajdaságban a kivándorlásnak 2969 esetben gazdasági oka volt, és csupán 81 esetben játszott közre valamilyen más ok.

A vajdaságiak közül, az 1952-ből származó adatok szerint, senki sem maradt Európában. Valamennyi kivándorolt a tengerentúli országokban telepedett le. Erről a következő táblázatot közölhetjük.

Egyesült Amerikai Államok	401
Kanada	344
Argentína	294
Brazília	1950
Chile	10
Uruguay	37
Más latin-amerikai ország	13
Egyéb országok	1
ÖSSZESEN:	3050

Szembetűnő, hogy a kivándorlók nagy többsége Brazíliát választotta bevándorlása helyéül, még pontosabban Brazíliában is Sao Paulo brazil szövetségi államot, amely, mint ismeretes, a két háború között rohamos fejlődésnek indult, hatalmas kávéültetvényei évről évre nagy számú munkaerőt alkalmaztak. Bizonyítékaink ugyan nincsenek, de feltételezhető, hogy a vajdaságiak Sao Pauloba történő kivándorlása szervezett formában történt, amit az a tény is alátámaszt, hogy a Sao Paulo-i állam 1910 vajdasági emigránsnak megtérítette az útiköltségét.

Az emigránsok nagyságrendben második csoportja az Amerikai Egyesült Államokba vette útját, de az ő bevándorlásuk már nem szervezeten folyt, ezért az útiköltségüket is maguk fedezték. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy az Egyesült Államokba indulók többsége ügynökök rábeszélésére választotta úticélul Amerikát, habár az SZHSZ Királyság kivándorlási hivatala korábban figyelmeztette az emigrálni szándékozókat, hogy mielőtt az Egyesült Államokba indulnának, előbb tájékozódjanak az amerikai imigrációs és egyéb törvényekről, ide értve a Contract Labou Law-ot is, mert ellenkező esetben könnyen megoldhatatlan nehézségekkel és problémákkal találják magukat szemben a partraszállás után.²⁰

A nagyság szerinti harmadik csoport Kanadába, a negyedik pedig Argentínába vándorolt be. A Kanadába és Argentínába való imigrálásról nincsenek adataink, de annak idején egyes vajdasági lapok igazi agitációt folytattak az említett két országba történő kivándorlás ellen. Ilyenfajta tevékenységével leginkább a Banatski glasnik tűnt ki. A lap szerkesztősége kapcsolatot teremtett olyan vajdaságiakkal, akik a húszas évek elején költöztek Argentínában és 124-től többszöri alkalommal levelet és levélrészleteket közölt tőlük, valamint a gazdasági helyzetet vázoló tájékoztatókat. Íme, egy részlet egy Buenos Airesben élő kivándorolt leveléből: „... Nagy a drágaság. Egy pár lábbeli 25 pesoba kerül, egy öltöny 100 pesoba, egy ing 10—15 pesoba. A napi étkezésért, vendéglőben 3 pesot kérnek, az alvásért pedig 30 pesot havonta. A munkás naponta legfeljebb 6 pesot kereshet és ezért 10—12

órát kell dolgoznia...” Az argentin földművelés nehéz munkakörülményeinek ecsetelése után az ismeretlen levélíró megjegyzi, hogy Argentína ipara fejletlen („mert nagyon kevés gyára van”), majd arról tudósít, hogy „földieink jó részének egy garasa, illetve annyi pénze sincsen, hogy esetleg visszatérjen”, majd a következő üzenetet küldi a lapszerkesztőségnek: „Tanácsolják az otthoniaknak, hogy ne jöjjenek ide, inkább üljenek otthon — ahogy van, úgy van — mégis jobb, mint itt ebben a szörnyű országban.” Természetesen az újság örömmel közölte az idézett részleteket, a levél tartalmát pedig az alábbi módon kommentálta. „A legjobb itthon maradni, összefogni minden erőt, *hogy az agrárkérdést úgy oldjuk meg, ahogy kell*, és akkor nem lesz szükségünk jobb Amerikára áldott, gazdag hazánknál.”²¹ (N. G. kiemelése.)

Ma már nehéz lenne megállapítani, milyen indítékok vezérelték ezeket az újságokat, hogy szándékukról lebeszéljék az Argentínába indulókat, annál is inkább, mert ezek a lapok cikkeztek az Egyesült Államokba vagy más országokba történő kivándorlás ellen. Az Argentína-ellenes hangulatkeltés azonban a különféle ügynökök működésével hozható összefüggésbe, akik a kivándorlókat más tengerentúli országokba szerették volna irányítani, és ezért titokban talán pénzelték is ezt a propagandát. De ettől eltekintve a vajdaságiak továbbra is tömegesen vándoroltak Argentínába, persze nem kizárt dolog, hogy a propaganda hatására egyesek meggondolták magukat.

A kivándorlók között, 1925-ben, legtöbben olyanok voltak (2755 személy), akik először emigráltak, de voltak olyanok is (226 személy), akik már másodszor szánták rá magukat erre a lépésre, sőt harmadszor (16 személy) és negyedszer (2 személy), de ennél többször is (egy személy).²²

A vajdaságiak kivándorlása, egészen 1925-ig, szinte észrevétlenül történt, legalábbis ami a nagy nyilvánosságot illeti. A szerbhorvát lapok éppen csak jegyezték mellékesen a kivándorlást, a Vidovdan nevű lap pedig, nacionalista pozíciókról ekképpen kommentálta az elvándorlást, 1923-ban: „A hivatalos adatok szerint 1923-ban megnövekedett a vajdasági kivándorlók száma. *Örvendetes azonban a hír* (N. G. kiemelése), hogy a kivándorlók között legkevesebb a délszláv nemzetiségű, mert közülük egyre kevesebben hagyják el az országot. 1923 folyamán Vajdaságból 250 szerb, 300 bunjevác, 2094 német, 1115 magyar, 190 román, 19 szlovák, 5 török és 20 egyéb nemzetiségű költözött ki Amerikába, Ausztráliába, vagy Afrikába.”²³

A Vidovdan tehát csaknem leplezetlen örömmel konstatálta a nem szláv nemzetiségűek elvándorlását Vajdaságból, és egészen természetes, meg sem próbálta olvasóinak megmagyarázni a kivándorlás okát. Egyébként másfajta hozzáállást aligha is várhattunk volna el az Orju-na (Jugoszláv Nacionalisták Szervezete) sajtószervétől.

Másként kommentálta viszont a Trgovačke novine a kivándorlást: Ez az újság a vajdasági polgárság szócsöve volt, amely nem nézhette

jó szemmel a munkaerő, főként a szakképzett munkaerő elvándorlását. A lap hasábjain gyakran foglalkozott az elvándorlás problémáival és ilyenkor rendszeresen tájékoztatott a kivándorlók szakképzettségi összetételéről, amiről a többi újság szabályszerűn megfeledezett.²⁴

Voltak olyan vajdasági újságok is, amelyek semleges álláspontra helyezkedtek a kivándorlással kapcsolatban, átszöve mégis írásaikat olyan adatokkal, amelyek bizonyítják, hogy Vajdaság élen jár a kivándorlók számát tekintve. Egyik írásában a Nova zora nevű lap például megemlíti, hogy 1924 februárjában összesen 1794 személy hagyta el Jugoszláviát: 1212 férfi és 582 nő. Az országrészeket tekintve Vajdaságból származik a legtöbb kivándorló, összesen 986: 521 férfi és 465 nő.²⁵

Arra is akadt példa, hogy a kivándorlás kérdése olykor a polgári pártok egymás közötti harcában éleződött ki. A demokrata pártok 1925-ig szinte rendszeresen a Radikális Pártot tették felelőssé a kivándorlásért, persze csak a szláv népek emigrálását véve figyelembe. A Demokrata Párt Narod című lapja például a kivándorlásról szóló egyik írásában megemlíti, hogy az utóbbi években (1919-től 1925-ig) egyre több délkelet-szerémségi szlovák (boljevaciak és dobanovaciak) vándorol ki Brazíliába és Argentínába, ezért nem ártana, ha „... nagyobb figyelmet fordítanánk a különféle ügynökök zavaros tevékenységére, akik a kivándorlóktól nagy összegeket csikarnak ki valamiféle jutalom fejében, anélkül, hogy megdolgoztak volna érte, mert az ígért paradicsom helyett a kivándorlókat igazi pokol várja Amerikában. Vagy talán a radikális hatalmi szervek szisztematikusan járnak el így, mivel a szlovákok nem nagyszerbek?”²⁶

A radikálisok és belpolitikájuk ellen felhozott vádak, miszerint eredménytelen belpolitikai intézkedéseik következménye a szlovákok elvándorlása, nem volt igazolt a demokraták részéről. A szlovákok ugyanis akkor is tömegesen vándoroltak ki a tengerentúli országokba, amikor a demokraták voltak hatalmon. Valójában pedig sem a radikálisok, sem a demokraták, mint a polgárság és tehetősebb falusi lakosság politikai szervezetei nem próbáltak rámutatni a kivándorlás igazi gazdasági-szociális tényezőire Vajdaságban. Ehelyett egymást vádolták, olykor még a becstelen rágalmozástól sem riadva vissza. A fent említett esetben a Narod című demokrata lap nyilvánvaló célja az volt, hogy a Szlovák Népi Párt és a Radikális Párt választási egyezményének aláírása után kompromittálja a Radikális Pártot a szegény szlovákság körében, akik egyébként a potenciális szlovák kivándorlók zömét képezték.²⁷

Érdekes megemlíteni, hogy a Vajdasági Városok Szövetsége nevű szervezet is elítélte a kivándorlást. Erről a Zentai Újság a következőket írta: „A Vajdasági Városok Szövetsége átiratban fordult a szociálisügyi minisztériumhoz, amelyben kéri, hogy a kormány tiltsa meg a kivándorlást Amerikába és vessen véget az ügynökök könyörtelen ténykedésének. Az átiratban rámutatnak, hogy a különféle ügynökök az utóbbi évek-

ben elárasztották Vajdaságot és Észak vagy Dél-Amerikába csábítják a lakosságot. A vajdasági városok az ügynökök működését szabályozó előírás meghozatalát követelik a szociálisügyi minisztertől és egyben követelik az ügynökök büntetését is . . .”²⁸

Valószínű, hogy a vajdasági városok álláspontja a városi ipar szükségleteiből adódóan alakult ki. A szakmunkások és elszegényedett kisiparosok tömeges elvándorlását ugyanis megsínylette a vajdasági városok fejlődő ipara. A szövetség valójában nem fűzött nagy reményeket ahhoz, hogy akciója a szociálisügyi minisztériumban eredménnyel jár, legalábbis ami a kivándorlás megtiltását illeti, ezért követelte egyebek között az ügynökök ténykedésének törvényes szabályozását. Az ügynökök munkájára vonatkozó követelmény azonban nem más, mint az emigráció egy periférikus kérdésének felvetése.

A korabeli vajdasági sajtóban megjelent számos írás és cikk közös jellemzője, hogy jóformán egy sem foglalkozott elmélyültebben az emigráció gazdasági és szociális tényezőivel, ill. meg sem próbálta ilyen vonatkozásban elemezni a problémát. Többnyire egyszerű írások ezek, amelyeknek értéket mégis az ad, hogy konkrét adatokat közöl a kivándorlásról. Esetleg riportokról beszélhetünk; ezeket a kivándoroltak sanyarú sorsa feletti sajnálkozás szövi át. Ilyen az alábbi írás is. „Ismét megkezdődött a kivándorlás” címmel közölte a Zentai Újság 1925. IV. 1-én: „. . . Az utóbbi időben nyolcvannál is több péterrévei család kért kivándorlási útlevelet Brazíliába és Argentínába. A szerencsétlenek sorsáról senki sem visel gondot, és nem fog odaát sem a tengeren túl. A tavaszi munkák, amelyek itt már megkezdődnek, nem nyújtanak számukra többé semmilyen biztonságot a megélhetéshez . . . Amerikában a nehéz élet éppen csak annyit juttat majd nekik, hogy eltengődjenek . . . Kivándorlási láz tombol a Tisza mentén. Nincs szervezett akció, amely ezeket a szerencsétleneket visszatarthatná.”²⁹

Az ismeretlen szerző írásában nem szól a „kivándorlási láz” igazi okáról, habár valószínűleg ismeretesek voltak előtte az okok is. Tudnia kellett, hogy Péterrévén nagy többségben földnélküliek, agrárproletárok és elszegényedett parasztok éltek, rendkívül kedvezőtlen gazdasági-szociális életfeltételek között, akik ebből az egyetlen kiutat az emigrálásban vélték megtalálni.³⁰ Az viszont, hogy a szerző mégis rámutatott a szervezett társadalmi akció szükségességére, emeli írása értékét. Kár, hogy ezt a végén tette és indoklás nélkül hagyta.

A kivándorlás a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból 1926. folyamán is tömeges volt, de nem rendelkezik részletes adatokkal a vajdasági kivándorlók számára és összetételére vonatkozóan. 1926-ban a jugoszlávok a következő tengerentúli és európai országokba vándoroltak:

Amerikai Egyesült Államok	4756 személy
Kanada	4998 ”
Ausztrália	1109 ”
Új-Zéland	359 ”
Dél-Afrika	16 ”
Chile	243 ”
Argentína	3327 ”
Brazília	2756 ”
Uruguay	526 ”
Más dél-amerikai országok	140 ”
Franciaország	2000 ”
ÖSSZESEN	20 230 személy

A 20 230 kivándoroltról bővebben csak annyit tudunk, hogy közülük 2645 személynek a Sao Pauló-i kormány kifizette útiköltségét, és hogy ezt a csoportot többnyire németek és magyarok képezték.

Az SZHSZ Királyság kivándorlási hivatala az emigrálni szándékozók-
nak adott tájékoztatóiban felhívta a figyelmet, hogy Sao Paulóban mi-
lyenek az időjárás és szociális védelmi viszonyok, ügyelve, nehogy az
ingyenes út csábításával a toborzók könnyen rászédjék a könnyelműe-
ket. A hivatal hangsúlyozta, hogy a sikerhez a tengerentúl is erős lé-
lekre, kezdeményezőkézségre, takarékosagra és jó egészségre van
szükség.³¹

Nem vitás, hogy az emigrációs hivatal említett figyelmeztetései helyt-
állóak voltak, a Sao Pauló-i problémákat és körülményeket illetően, de
az is bizonyos, hogy a hivatal semmit sem tett a kivándoroltak hely-
zetének könnyítése, a Sao Pauló-i kávéültetvényeken dolgozó jugoszlá-
vok körülményeinek enyhítése érdekében. Kivéve az Amerikai Egye-
sült Államokat és Kanadát, az SZHSZ Királyság szociálisügyi miniszte-
riumának a tengerentúli országokban nem volt fejlett emigrációsügyi
szolgálat. Emellett nem volt pontosan körülhatárolva az emigrációs-
ügyi szolgálatok és a tengerentúli országokban működő jugoszláv dip-
lomáciai képviseltek illetékessége a kivándorlás kérdésében, az illeté-
kesség felaprózottságának következtében pedig szó sem lehetett a ki-
vándoroltak problémáinak egészében történő, ésszerű megoldásáról.”
„...Emiatt több százezer jugoszláv állampolgár szenved, a szó szoros
értelmében tönkremegy külföldön, idegenben: mindenütt a lelketlen ki-
zsákmányolás objektumává válik.”³²

Sajnos, nincsenek adataink a vajdasági emigránsokról 1927-ből és
1928-ból, de közölhetünk adatokat arról, hányan hagyták el az SZHSZ
Királyságot 1928 áprilisában. Ebben a hónapban összesen 2098 sze-
mély emigrált, országrészenként az alábbi megoszlásban:

Horvátországból és Szlavóniából	813 személy
Vajdaságból	499 "
Szlovéniából	290 "
Dalmáciából	260 "
Bosznia és Hercegovinából	132 "
Szerbiából	92 "
Crna Gorából	12 "
ÖSSZESEN	2098 személy

A kivándorlók között legtöbb volt a földműves, 71 százalék. Nagy részük, összesen 945-en Kanadába mentek, 366 kivándorló az Amerikai Egyesült Államokba, 344 Uruguayba, 201 Argentínába, 97 Ausztráliába stb.³³ 1928 áprilisában a vajdaságiak alkották a kivándorlók csaknem egynegyedét. Az össz kivándorlókhoz viszonyítva valamivel kisebb volt a vajdaságiak aránya 1929 januárjában, amikor 1034 személy hagyta el az országot.

Horvátországból és Szlavóniából	323 személy
Dalmáciából	250 "
Vajdaságból	224 "
Bosznia és Hercegovinából	84 "
Szlovéniából	72 "
Szerbiából	66 "
Crna Gorából	15 "
ÖSSZESEN	1034 személy

Ez alkalommal a legtöbb kivándorolt Argentínába távozott, összesen 600 személy, 223 az Amerikai Egyesült Államokba, 67 Uruguayba, 56 Kanadába, 47 pedig Brazíliába stb.³⁴

Az adatok alapján láthatjuk, hogy jelentősen megnövekedett az Argentínába vándorlók száma, míg az Amerikai Egyesült Államokba lényegesen kevesebben mentek. Az argentinai külterjes mezőgazdasági termelést ugyanis nemigen sújtotta az általános világgazdasági depresszió. Később, azaz 1929. és 1932. között, a gazdasági válság éveiben tovább csökken az USA-ba emigrálók száma, hasonlóan a többi iparilag fejlett országokba indulók száma is. Ilyen előzmények után érthető az újvidéki Munkáskamara igyekezete, hogy 1930-ban harminc vajdasági családot rábeszéljen az argentinai útra. A kamara néhány vajdasági városban arra kérte a munkásotthonokat, agitáljanak a mezőgazdasági munkások körében az argentinai kivándorlásra, ahol minden bevándorló 20 hektár földet, egy lakóépületet és a termeléshez szükséges fei-

szerelést kap, állítólag rendkívül kedvező feltételek mellett.³⁶ Nem is meretes, hogy sikerrel járt-e a Munkáskamara akciója.

A harmincas éveket illetően csak találgathatunk, mert még csak részleges adataink sincsenek, hogy ekkor milyen méretű volt és milyen irányt vett a vajdaságiak kivándorlása.

Bizonyos 1938-ból származó adatok szerint, amelyeknek hitelességét ma már nehéz megállapítani, a pivnicei, lalíci, selenței, palánkai, kulpini, gložani és kisači szlovák szegényparaszt családok egy nagyobb csoportja (állítólag mintegy 100 család) az Egyesült Államokba készült kivándorolni „... mivel onnan csábító hírek érkeznek a földművelés kiváló lehetőségeiről és jók a kereseti lehetőségek is”.³⁶

Törekvéseinket, hogy megállapítsuk: hányan vándoroltak ki a két világháború között Vajdaságból a tengerentúli államokba? — figyelembe véve mai ismereteinket a kivándorlás problémáiról és a megfelelő adatforrások hozzáférhetőségét — aligha valósíthatjuk meg. Egyes adatok szerint 1920. és 1935. között Jugoszláviából összesen 87 367 földműves költözött a tengerentúli országokba és közülük 13 439 tért vissza, vagyis 73 928 végleg ott maradt. Az idézett adatok azonban semmit sem mondanak a kivándorlók származásáról és nemzetiségi hovatartozásáról, ami fogyatékosként könyvelhető el. Emellett nem lehetünk meggyőződve afelől sem, hogy a kivándorlást csupán a befogadó országok ipari konjunktúrája és iparának ciklikus alakulása befolyásolta, különösen, ha a vajdaságiak kivándorlását vizsgáljuk, mert több sajátos körülmény is befolyásolja, amelyek közül mint lényegeset egyes vajdasági nemzetiségeknek az agrártulajdoni struktúrában elfoglalt helyzetét emelhetjük ki.³⁷

A két háború között jelentős méreteket öltött a vajdaságiak idény jellegű kivándorlása is. Az idény jellegű migráció Franciaország, de még inkább Németország felé irányult. Többnyire mezőgazdasági munkásokról volt szó, akiknek száma egyes értékelések szerint 1921. és 1929. között mintegy 200 ezerre volt tehető. Természetesen a szóban forgó agrárproletároknak nem volt földjük, megélhetésük és egyben családjuk megélhetése is kizárólag a bérmunka árának alakulásától függött. Ahhoz viszonyítva, hogyan fizették őket és milyen körülmények között éltek, a mezőgazdasági munkásoknak több kategóriáját ismerjük; cselédek és juhászok, részesek és napszámosok.

A nemzetiségi arányt tekintve a vajdasági mezőgazdasági munkások között már 1914 előtt is a magyarok voltak a legnépesebbek, számuk pedig később is évről évre nőtt. De az első világháború után az agrárreform már ismert módszereinek hatására szaporodott a német és román napszámosok száma is.³⁸

Mivel az agrárreform során, a nagybirtok felosztásával a vajdasági mezőgazdasági munkások legtöbbje munka nélkül maradt, a külföldi országokban vállalt mezőgazdasági idénymunka számukra a megélhetést jelentette, mivel a helybeli munkaerőpiacon a kínálat rendre nagyobb

volt, mint a kereslet. A vajdasági ipar ugyanis nem volt olyan fejlett, és nem is fejlődött olyan ütemben, hogy alkalmazni tudta volna a faluról özönlő munkaerőt. Egyébként ez a jelenség jellemző volt egész Jugoszláviára a két világháború között, de Vajdaságban volt a legkifejezettebb.

A külföldi idénymunkára távozó vajdaságiakról szóló feljegyzések a húszas évek elején igen-igen hiányosak. Még az államhatalmi szervek sem vezettek semmiféle nyilvántartást. Ezzel magyarázható, hogy a mezőgazdasági munkások németországi idénymunkájának törvényes szabályozására is csak 1928-ban, tehát meglehetősen későn került sor.³⁹

A munkaerő-vándorlás törvényes szabályozását követő évben, 1929-ben, Újvidéken tartózkodott a Német Mezőgazdasági Központ kiküldöttje a célból, „hogy néhány ezer idénymunkás németországi munkavállalásáról és alkalmazásáról folytasson megbeszéléseket. A megbeszélésekben részt vett Krmpotić úr, a szociálisügyi minisztérium osztályvezetője is”.⁴⁰ A német kiküldött útja a jelekből ítélve sikerrel járt, mert az Otadžbina nevű lap egy későbbi írásában a jugoszláv idénymunkások elsősorban a vajdaságiak Németországban szerzett megbecsüléséről tesz említést, és mint írja „... emiatt a német nagybirtokosok a Berlini Munkásközpont révén évről évre több munkást kerestek hazánkból”. Az írás arról is szól, hogy 1930. február 27-én Újvidékről a munkások harmadik csoportja is elindult Franciaországba, valamint hogy az említett évben Németországnak több mint 10 000 jugoszláviai napszámosra lesz szüksége a cukorrépa betakarítására és feldolgozására, Franciaország pedig a Zágrábban székelő Francia Emigrációs Társaság és az újvidéki Mezőgazdasági Munkások Szövetsége útján ugyancsak több ezer mezőgazdasági munkást keres. Éppen abban az időben (tehát 1930. február végén) ismét Újvidéken tartózkodott a német kiküldött és megegyezett a Mezőgazdasági Munkások Szövetségével, hogy egyelőre tíz környékbéli községből 10–10 munkást (férfit és nőt) küldjenek Németországba a cukorrépa megmunkálására. A cikkíró ekképpen számol be a németországi munkakörülményekről: „Habár tudjuk, hogy munkásaink Németországban ugyanazt a fizetést és illetményt kapják, mint a német munkások, a munkások toborzásakor a fizetés nagyságát mégsem lehet pontosan meghatározni. Németországban ugyanis március hónapban a munkáltatók és a munkások képviselői körzetenként állapodnak meg az illetmény nagyságában. Munkásaink fizetése annyiból mégis biztosított, hogy amit kapnak, abból tisztességesen élhetnek és egy-egy idény alatt több ezer dinárt is megtakaríthatnak fejenként. Ezenkívül a munkások természetbeni járandóságot is kapnak.”⁴¹

A Jugoszláv Mezőgazdasági Munkások Szövetsége, mint az Egyesült Munkásszakszervezetek Szövetségének szerves része, jelentős szerepet játszott a vajdasági mezőgazdasági munkások munkához juttatásában egyes európai országokban, mindenekelőtt Németországban. A szövet-

ség 1931-ben kezdett aktívabban dolgozni. Ekkor 5000 tagja volt. Az elkövetkező években tagsága főként azért szaporodott, „mert a szövetség tagjait Franciaországban és Németországban munkához juttatta”. A szövetségnek 1937-ben volt a legtöbb tagja. 211 helyi tagozatában összesen 23 734 munkást tartott nyilván. 1937-ben és 1938-ban a mezőgazdasági munkások bére alig volt elegendő a mezőgazdasági munkában szükséges munkaerő reprodukálásához, habár S. Marković megállapítása szerint a havi bér hozzávetőlegesen 1350 dinár volt.⁴² A korábbi évekből származó megegyezés alapján, 1938 áprilisának elején a Duna menti Bánságban 7000 mezőgazdasági munkás Németországba való elmenetelét készítették elő. Az újvidéki Dan nevű lap cikke szerint „magától értetődő, hogy a földmunkások körében ez az akció helyeslésre talált, a legnagyobb lelkesedéssel fogadták, mert közöttük szép számban akadt munkanélküliek”. Ami viszont az idénymunkások munkakörülményeit és németországi egyéb körülményeit illeti, a Dan cikke szerint kedvezőek voltak, mert „az órabér 24—28 pfennig, ami tízórás munkanapon 2 és fél 3 márkát, azaz körülbelül 44 dinárt tesz ki. Engedélyezik a darabbér szerinti munkát is úgy, hogy a munkások többet is, kevesebbet is kereshetnek” — írta az újvidéki Dan. Emellett Németországban állítólag minden munkás lakást, tüzelőt és villanyáramot kapott és engedélyezték számára, hogy havonta 10—15 márkát, azaz 210 dinárt küldjön családjának Jugoszláviába, hazajöveletekor pedig 350 német márkát, vagyis 6000 dinárt hozhatott.⁴³

1938. június végéig azonban, a Duna menti Bánságból mindössze 4000 mezőgazdasági munkás ment el németországi idénymunkára. Ennek egyik fele 1938. december 15-éig kapott munkát, a másik fele pedig 1939. december 1-éig. A Dan adatai szerint 1938-ban körülbelül 10 000 jugoszláviai idénymunkás dolgozott Németország északi területein. Közülük 4000 a Duna menti Bánságból, vagyis Vajdaságból, 5000 a Dráva menti Bánságból, a többi pedig a Száva és Vrbas menti Bánságból származott.⁴⁴

A vajdasági földmunkások utolsó csoportja (mintegy 1000) 1940 júniusában ment el németországi idénymunkára, tehát nem egész egy évvel az áprilisi háború kezdete előtt. Ott-tartózkodásuk körülményeiről azonban nincsenek adataink.⁴⁵

Ma már szinte lehetetlen megállapítani, hogy a két világháború között Vajdaságból hány munkás volt franciaországi, németországi vagy más európai országban elsősorban mezőgazdasági jellegű idénymunkán. Tényként szögezhetjük le viszont, hogy 1919. és 1941. között munkásaink többnyire folyamatosan mentek az említett országokba idénymunkára. Az idény jellegű migráció ugyanúgy, mint a tengerentúli országokba való elvándorlás Vajdaság nem is olyan távoli múltjának, tartós érvényű tényezője volt.

A kivándorlással kapcsolatos, ma is ismert és hozzáférhető anyagok, mindenekelett pedig a jogviszonyi előírások alapján úgy tűnik, hogy az

illetékes államhatalmi szervek, az objektivitás elvétől vezérelve igyekeztek az emigrációs folyamatot jogilag szabályozni, ami érthető is, ha szem előtt tartjuk a kivándorlás nemzetközi szempontjait és a vajdasági kivándorlás kérdésének abból adódó kényes voltát, hogy a kivándorlók zömét a nem szláv nemzetiségűek képezték. Vannak azonban arra vonatkozó, igaz, közvetett jellegű bizonyítékaink is, hogy az állampolitikában a kivándorlók egyenrangú bánásmódban való részvételének helyett a nacionalista-politikai szempont érvényesült, amely a nem szláv nemzetiségűek kivándorlását serkentette. Az ilyen szempontokra épülő emigrációs politika tipikus képviselőjeként említhetjük F. Aranickit, az SZHSZ Királyság zágrábi emigrációs hivatalának igazgatóját a húszas években. Aranicki egy írásában a következőképpen magyarázza a nemzetiségek kivándorlása iránt tanúsított jóindulatú magatartását: „... Ha már nincs módunkban honfitársainkat (a potenciális szerb, horvát és szlovén kivándorlókra gondol — N. G.) saját országunkban elhelyezni és népünk erősítésére, az ország építésére alkalmazni, engedjük mi is az osztrák császárok és grófok által legjobb földjeinkre és népünk kárára idehozott nemzeti kisebbségeket, hogy akadálytalanul menjenek oda, ahova akarnak. Sőt mi több, kivándorlásukat nemcsak előnyben kell részesíteni, de támogatásban, pénzsegéllyel is segíteni.” (kiemelte N. G.) Ugyanebben az írásában F. Aranicki elfogadja bizonyos R. Janković nézetét, mely szerint nem kellene beleenyugodni abba, hogy „termő síkságainkat idegenek foglalják el és idegenek fészkeljék be magukat, akiknek szisztematikus és kérlelhetetlen igyekezettel szélesre kell tárni a kivándorlás kapuját”.⁴⁶ (kiemelte N. G.)

Ilyen volt tehát az SZHSZ Királyság kivándorlási hivatalának emigrálásáról alkotott felfogása. Ezt a felfogást pedig véleményem szerint, mindig szem előtt kellene tartani a vajdaságiak két háború közötti kivándorlási tényezőinek tanulmányozásakor.

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

- ¹ J. A. Pržić, *Zaštita manjina (La protection)*, Biblioteka Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo VI, Belgrad, 1933, 120—123. lap.
- ² Lásd részletesebben: Lj. Judin, *O radu Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju 1918—1919*, *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, 51. füzet, Novi Sad, 1968. 5—36. lap.
- ³ S. Šećerov, *Socijalno-agrarni odnosi u Bačkoj pred izvođenjem agrarne reforme (SKA, Spomenik LXIX, drugi razred 54)*, Belgrad 1929, 118. lap.
- ⁴ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921, *Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, Szarajevó, 1232. 354—263. oldal.*

- ⁵ Ugyanaz a forrásmű 125. lap.
- ⁶ T. Iskruljev, Vojvodina i njena kolonizacija, Novi Sad, 1925. 40—43. lap; Borba za zemlju i naša agrarna reforma, Belgrád, 1938, 41. lap.
- ⁷ J. Tucković, Agrarna reforma, Uredbe, naredbe i raspisi I, Zágráb, 1920, 97. oldal.
- ⁸ H. Haller, Syrmien und sein Deutschtum, Deutsche Schriften zur Landes- und Volksvorschung, Band 10, Lipcse, 1941, 42—44. lap.
- ⁹ K. Lilge, *Stara Pazova*, Mijavá, 1930. 180—181. lap.
- ¹⁰ Az előbbi rendelkezésekről lásd részletesebben: M. Erić, Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941, Szarajevó, 1958, 157—172 lap.
- ¹¹ Istorijiski arhiv Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine, Fond Županijskog agrarnog ureda Novi Sad, f 1921, b.b.
- ¹² Istorijiski arhiv Zrenjanin (a továbbiakban IAZ), Fond Komisija za likvidaciju agrarne reforme V. Bečkerek.
- ¹³ Erről részletesebben lásd: M. Erić idézett munkáját 335—347. lap.
- ¹⁴ IAZ, Fond Okružni sud Veliki Bečkerek, f 1924, 750; Zbirka Emila Gavrilice 1861—1933, b.b; Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (a továbbiakban SB); redovan saživ za 1925/1926, knj. IV, Belgrád, 1926, 406; J. Wüsch, Die bevölkerungspolitische Gefahrenlage der Deutschen Volksgruppe in Südslawien, Sonderdruck aus Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik, VI Heft 3 (VI. füzet 3), Lipcse 1936, 145. lap; „Deutsches Volksblatt”, 3. V, 4. V, 6. V, 1924; „Radikalski glasnik”, 1924. IX. 22., XI. 29., XII. 9. és XII. 13-i számaiban.
- ¹⁵ Lásd például A. Dammang, Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka, Schriften der Deutschen Akademie, Heft 1. (1. számú füzete), Novi Sad 1931. 172. oldal.
- ¹⁶ IAZ, Fond Županijski agrarni ured V. Bečkerek, f, 1921. b.b. O eksproprisanju zemlje tokom 1922. i 1923. godine u nekim opštinama Alibunarskog sreza, naseljenih pretežno, ili potpuno rumunskim življem, ima vrednih i interesantnih podataka u napisu „Reforme agrara in circul Alibunar si jur”, Graiul Romanescu, 1923. XII. 23.
- ¹⁷ V. Margan Monografija Podunavske oblasti, Pancsova, 1929. 261. lap.
- ¹⁸ Részletesebben lásd N. L. Gaćeša, Vojvođanski Slovaci u agrarnoj reformi, posle prvog svetskog rata, Vyroćie časopisu Svit, ako pätdesiat rokov organizovaného literárneho života Slovakov vo Vojvodine, Zbornik prác z vedeckoj konferencie v Báčskom Petrovci 24. novembra 1973, „Obzor”, Novi Sad, 1973, 91—105. oldal; ugyanott Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918—1941, Matica srpska, Novi Sad, 1968, 252. oldal; ugyanott, Kolonizacija i agrarna reforma u Banatu 1919—1941, Matica srpska — Vajdasági Történelmi Intézet, Monografije, 2. könyv, Novi Sad 1972, 377. oldal; ugyanott, Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1919—1941, Vajdasági Történelmi Intézet, Monografija, 10. könyv, Novi Sad, 1975, 305. oldal.
- ¹⁹ A kivándorlási hivatal figyelemztetése: „Šta je kontraktni radnik?” címmel. U Argentínu”, „Banatski glasnik”, 1924. I. 22-én.
- ²⁰ „Ne idite u Argentinu”, „Banatski glasnik”, 1924. III. 28-án.
- ²¹ Az 1925. évre vonatkozó kivándorlási adatokat a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság Kivándorlási Hivatalának jelentéséből (Iskaz), vettük át,

- amelyet a Szociálpolitikai minisztérium kivándorlási osztálya jelentetett meg „Iseljenička služba, Izveštaj Narodnoj skupštini za 1925/26. godinu, Belgrád, 1926, a jelentés az említett szkupstinai jelentés végén jelent meg táblázatok formájában.
- ²² „Vidovdan”, 1924. II. 14-én.
- ²³ Lásd erről a jellegzetes írást, „Iseljavanje iz naše Kraljevine u maju 1923”, *Trgovačke novine*, 1923. VII. 22-én.
- ²⁴ „Iseljavanje iz naše države”, „Nova zora”, 1924. V. 11-én.
- ²⁵ „Iseljavanje Slovaka iz jugoistočnog Srema”, „Narod” 1925. VI. 21-én.
- ²⁶ A választási megegyezést J. Hraška és S. Babyilon írták alá a Szlovák Néppárt nevébe és M. Đorđević, valamint M. Veličković-Svinjarev a Radikális Párt nevében, „Národní jednotá” 1925. I. 1-én.
- ²⁷ Vajdasági városok a kivándorlás előtt — Sentai újság 1924. VII. 22-én.
- ²⁸ Ismét megkezdődik a kivándorlás — Sentai újság, 1925. IV. 1-én.
- ²⁹ Lásd részletesebben: M. Palić „Savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije”, *Tokovi revolucije III*, Beograd, 1968, 181—247. oldal; N. L. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918—1941*, 132—133. oldal.
- ³⁰ Ministarstvo socijalne politike Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, *Iseljenički osek, Iseljenička služba, Izveštaj Narodnoj skupštini za 1926/27. godinu* Beograd, 1928., 9., 10., 23., 24. oldal.
- ³¹ „Problem selenja”, „Radikalni glasnik”, 1926. XI. 20-án.
- ³² „Naša emigracija u aprilu o. g.”, „Vojvodanske privredne novine”, 1928. VII. 14-én.
- ³³ „Naši iseljenici”, „Vojvodanske privredne novine”, 1929. IV. 6-án.
- ³⁴ „30 földműves családot keresnek Jugoszláviától argentinai telepítésre”, *Sentai újság*, 1930. XII. 5-én.
- ³⁵ Lásd a részletesebb írást: „Ovog proleća se sele oko 100 slovačkih porodica u Ameriku”, „Dan”, 1938. II. 27-én.
- ³⁶ N. Vučo, *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934*, Prosveta, Beograd, 1968, 59. oldal.
- ³⁷ Lásd részletesebben: M. Palić, *idézett mű*, 186—189. oldal.
- ³⁸ Sporazum između Centralnog odbora za posredovanje rada u Beogradu i nemačke Radničke centrale o vrbovanju i angažovanju poljoprivrednih sezonskih radnika sa teritorije SHS za Nemačku od 22. II 1928, *Službene novine*, 1928, 64/XIX.
- ³⁹ „Vojvodanske privredne novine”, 1929. III. 2.
- ⁴⁰ „Interesovanje inostranstva za naše poljoprivredne radnike”, „Otađbina”, 1930. II. 28-án.
- ⁴¹ S. Marković, *Problem poljoprivrednog radništva u Vojvodini*, Belgrád, 1939, 57., 67. oldal.

Rezime

Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije

Prilog proučavanju emigracionih problema u
Vojvodini između dva svetska rata

Ekonomsko-socijalni razvitak između dva svetska rata predstavlja relativno zanemarenu oblast naših društvenih nauka, pa nije potrebno posebno isticati da takvo stanje otežava, a ponekad i onemogućava kompleksnije osvrtne, ocene i sudove o jednoj tako značajnoj pojavi naše skorašnje prošlosti kao što je emigracioni problem.

Vojvodina sticajem istorijskih okolnosti predstavlja etnički najšarolikiji deo jugoslovenske državne teritorije, a tu osobenost je uzgred zadržala do danas. Naime, vojvodansku etničku panoramu između dva svetska rata sačinjavali su Srbi, Hrvati, Mađari, Nemci, Rumuni, Slovaci i Rusini, čiji su pripadnici formalno-pravno bili izjednačeni u pravima i dužnostima. Međutim Kraljevina SHS često je u praksi mimoilazila međunarodnopravne obaveze, tako da je postojao očigledan nesklad između sadržaja pozitivnog zakonodavstva i stvarnog položaja pripadnika nekih narodnosti ili još tačnije: Mađara, Nemaca, Rumuna, dakle, neslovenskih vojvodanskih narodnosti.

Prema tome uzroci iseljavanja uopšte, a pre svega nekih narodnosti nalaze se uglavnom u nezavidnom položaju u privrednoj sferi, kao i u političkoj.

Summary

Emigration of Yugoslavia's Nations and Nationalities

Enclousure to the Studies on Emigration Problems
in Vojvodina Between the two World Wars

Socio-economic development between the two world wars is a disregarded field of studies in our social sciences, so it's unnecessary to underline that this makes research work difficult, sometimes impossible to come to any conclusions concerning this important process in the near past.

Vojvodina, owing to historical circumstances is ethnically the most heterogeneous territory in our country even nowadays. Between the two world wars we could find here the following nationalities: Serbians, Croatians, Hungarians, Germans, Romanians, Slovaks, and Rusins, who were the carriers of formally equal rights and duties. Bu the SHS Kingdom did not respect these rights so there was a discordance between the justice and the practice in the case of some nationalities such as: Hungarians, Germans and Romanians.

These facts contributed to the emigration of some nationalities which were in a bad economic and political situation.